

ІСТОРІЯ ДОСЛІДЖЕНЬ СІЛЬСЬКОЇ МОЛОДІ У СЛОВ'ЯНСЬКИХ КРАЇНАХ

Тіна Полек (Момот)

УДК 316.334.55-053.6(=16):001.891

У статті розглянуто історію досліджень сільської молоді у слов'янських країнах. На прикладі кожної окремої держави охарактеризовано розвиток знань про сільську молодь, наведено найвагоміші праці та проекти із зазначеної теми. Особливу увагу приділено міграції сільської молоді до міст та її перебуванню в просторі міста. Аналіз історіографії досліджень із цієї теми показав, що в окремих країнах спостерігається не лише підвищена увага до проблем сільської молоді, але й співпраця наукових установ і держави, коли наукові дослідження молодіжних реалій стають фундаментом для подальшої державної політики у цій сфері.

Ключові слова: сільська молодь, слов'янські країни, соціологія молоді, соціологія села, міграція, міський спосіб життя, ідентичність, цінності.

В статье рассматривается история исследований сельской молодежи в славянских странах. На примере каждого отдельного государства характеризуется развитие знаний о сельской молодежи, приводятся самые влиятельные труды и проекты по данной теме. Особенное внимание отводится миграции сельской молодежи в города и ее пребыванию в пространстве города. Анализ историографии исследований по данной теме показал, что в отдельных странах наблюдается не только повышенное внимание к проблемам сельской молодежи, но и сотрудничество научных учреждений и государства, когда научные исследования молодежных реалий становятся фундаментом для последующей государственной политики в этой сфере.

Ключевые слова: сельская молодежь, славянские страны, социология молодежи, социология села, миграция, городской образ жизни, идентичность, ценности.

The main focus of the article is on history of researching the rural youth in the Slavic countries. By exemplifying each individual country, there has been given a characterization of a level of knowledge development regarding rural youth, and there have been suggested the most significant works and projects on the topic under discussion. A special attention is paid to migration of rural youth to cities and its stay in the space of city. The analysis of the topic's research historiography has shown that in separate countries, one can observe not only a heightened interest of scholars in researching the problems of rural youth, but also a cooperation of scientific institutions and government when the research study of youth realities becomes the basis for further public policy in this sphere.

Keywords: rural youth, Slavic countries, sociology of youth, rural sociology, migration, urban lifestyle, identity, values.

Проблема сільської молоді у світовій науці не є новою і представлена в значній кількості історичних, соціологічних, культурологічних та етнологічних праць. Ми зосередимо нашу увагу на доробку слов'янських науковців, вихідців з країн соціалістичного табору, адже умови життя в цих країнах і рівень міграції сільської молоді до міст досить подібні до українських. Крім того, ці держави традиційно є землеробськими, з великою часткою сільського населення, що зумовлює підвищений інтерес до проблем сільської молоді. Зрештою, можна вести мову і про специфіку слов'янської ментальності як такої, що має за основу традиційну селянську культуру, тому вкрай важливим є простежити, наскільки сільська молодь залишається її носієм.

Історіографією соціологічних досліджень у слов'янських країнах займалася низка відомих російських соціологів, спадкоємців радянської соціологічної науки, представників Російської академії наук та Санкт-Петербурзького державного університету — колишніх центрів радянської соціології. У пропонованій статті ми спиратимемося на праці «Соціологія в Росії» [16], «Соціологія молоді» [17] та «Історія соціологічної думки в країнах Центральної і Східної Європи» [1]. Зокрема, ми зосередимося на історії досліджень сільської молоді і спробуємо простежити підвищення уваги до цієї проблеми в окремі історичні періоди в різних слов'янських країнах. Таким чином, нашою метою є вивчення історії досліджень сільської молоді у слов'янських країнах. Ми розгляда-

тимемо молодь, котра мешкає в селі, і сільську молодь, яка мігрувала до міст, що характерно для всіх слов'янських країн.

Розглянемо стан досліджень сільської молоді в російській історіографії. Відродження російської соціології молоді припадає на початок 60-х років ХХ ст. і пов'язане зі створенням при ЦК ВЛКСМ соціологічної групи [17, с. 21]. Тоді ж почала розвиватися й російська соціологія міста. Так, А. Баранов та Ж. Зайнчовська [4] здійснили серію досліджень, присвячених формуванню соціальної структури нових міст, проблемам пристосовування новоприбулих сільських мігрантів, адаптації до міського способу життя [25, с. 134]. Дослідник І. Бестужев-Лада [11] займався прогнозуванням духовних потреб молоді та розробляв питання способу життя. Спосіб життя власне сільського населення вивчала соціолог Р. Ривкіна [14].

У 1960-х роках розпочалась активна робота над розробкою такого соціологічного напрямку, як соціологія села. Особливо гостро в цей період постала проблема міграції сільського населення до міст, якою займалася група дослідників під керівництвом Т. Заславської [9]. Вони досліджували методіку і методологію системного вивчення радянського села, систему сільського розселення тощо. Крім того, значний внесок у розробку цієї проблеми здійснив і В. Староверов [18], який займався питаннями взаємозв'язків міста і села, соціально-демографічними проблемами села.

Основними центрами досліджень молоді та села в сучасній Росії є Інститут соціології та Інститут соціально-політичних досліджень Російської академії наук. Свою діяльність у цих установах продовжує низка видатних російських соціологів.

Зокрема, В. Ядов розробляє проблеми модернізації російського суспільства, соціальні трансформації в Росії, методологію соціологічних досліджень, розглядає питання батьків і дітей у сучасному російському суспільстві [24]. Л. Дробижева очолює відділ етнічної соціології, вивчає питання ідентичності, ет-

нічності тощо [13]. Співпрацює з Інститутом соціології РАН і відомий російський соціолог села А. Хагуров [20]. В Інституті соціально-політичних досліджень РАН проблемами соціології села займається В. Староверов [19], який з 1960-х років працює над окресленою проблемою.

В Інституті фундаментальних і прикладних досліджень Московського державного університету активною науковою діяльністю займається В. Луков — соціолог і культуролог, який, крім фундаментальних наукових праць на тему соціології молоді, неодноразово брав участь у робочих групах Державної Думи РФ з підготовки проектів законів у сфері молодіжної політики [6].

Спільність радянської історії залишила свій відбиток і на розвитку етносоціологічних знань у Білорусі, тому дослідження сільської молоді в білоруській науці розвивалися тим самим шляхом, що й у російській.

Утім, Інститут соціології АН БРСР було створено лише 1 лютого 1990 року. За час свого існування Інститут неодноразово брав участь у розробці державних комплексних програм фундаментальних досліджень: людського потенціалу білоруського села [22], міграції населення [8], динаміки морально-ціннісних орієнтацій [3]. Інститут соціології випускає і власне фахове видання — «Соціологічний альманах», у якому публікуються найновіші наукові розвідки, у тому числі присвячені проблемам сільської молоді.

Значно більшу увагу питанням сільської молоді приділяє у своїй роботі інша наукова інституція Білорусі — Інститут мистецтвознавства, етнографії і фольклору ім. К. Кропиви НАН Білорусі. Фахівці Інституту вже понад півстоліття досліджують питання громадського побуту сільського населення Білорусі [2], зміни в побуті міського населення [12], міграцію сільського населення до міст [5], взаємозв'язок етнічних процесів і способу життя [23].

Крім суто наукової роботи, співробітники Інституту у 2000-х роках започаткували

інноваційний проект наукових досліджень — «Традиції народної культури у відродженні села» (науковий керівник А. Гурко). Він став платформою для реалізації Державної програми відродження й розвитку села на 2005—2010 роки [10].

Що ж до Чехії та Словаччини, то тут варто розпочати з досліджень періоду Чехословацької Республіки. Важливою віхою в історії чехословацької соціології стало створення ще 1924 року Чехословацької сільськогосподарської академії [1, с. 188], до якої входила Центральна комісія з вивчення соціології села (1926) на чолі з І. Благою [27].

Дослідження проблем молоді в Чехії почалося дещо пізніше й пов'язане з організацією Чеського соціологічного товариства, зокрема відділу соціології 1966 року [15]. У другій половині 80-х років ХХ ст. в межах Інституту філософії і соціології Чехословацької академії наук було створено академічний відділ досліджень молоді. Результати його роботи опубліковано в спеціальному номері «Соціологічного журналу» (1985, № 5).

На початку 1990-х років певні спроби щодо систематизації емпіричних знань про молодь Чехії здійснив д-р філософії П. Сак, який є автором низки цінних праць [36]. Після 2000 року з'явилися й інші цікаві дослідження із цієї теми, зокрема монографії із соціології чеського села таких учених, як Б. Блажек [28; 29], П. Клавач [32], В. Маєрова [33], А. Слєпичка [37].

Що ж до вивчення молоді в сучасній Словаччині, то можемо назвати праці Л. Махачека [7, с. 546—561] та С. Френчугової [34], присвячені питанням молоді в суспільстві та соціології міста.

Історія досліджень сільської молоді в Польщі сягає початку ХХ ст., коли з'явилася культова багатотомна праця Флоріана Знанецького «Польський селянин в Європі і Америці» (1918—1920) [див.: 38], присвячена польським сільським мігрантам. Можна згадати й іншого відомого тогочасного науковця Владислава Грабського [38] — засновника Інституту со-

ціології села, журналу «Щорічники соціології села», ідеолога реформ аграрного сектору та дослідника польського села і селянства.

Подальшого розвитку соціологія села в Польщі зазнала 1971 року, коли було створено Інститут розвитку села і сільського господарства при Польській академії наук. На сьогодні до Інституту входять відділи соціології села та соціології молоді і освіти. Очолює його відомий польський соціолог Ізабелла Анна Букраба-Рильська — автор численних праць, присвячених польському селу та сільській молоді [30]. Антропологією молодіжної культури займається Барбара Фатига — керівник осередку досліджень молоді в Інституті суспільних наук Варшавського університету [31].

Упродовж травня-грудня 2010 року за сприяння Польсько-Американського фонду Свободи під керівництвом Агнешки Стшемечної та Марії Вишницької було здійснено комплексне дослідження проблеми молоді в польському селі [35]. Проект є вагомим та унікальним, адже охопив усі сфери діяльності молодих селян та окреслив реальну картину їхнього життя.

Дослідження села в Болгарії нерозривно пов'язані з ім'ям видатного вченого Івана Хаджийського, який понад півстоліття вивчав життя болгар у містах та селах, використовуючи дані анкет, інтерв'ю та багатий етнографічний матеріал. У результаті постав монументальний тритомник «Побут і дух нашого народу» [21], який містить цінні відомості щодо побуту, менталітету сільського населення, психології болгар.

Наступний етап дослідження сільської молоді в Болгарії можна зарахувати до 1960-х років, коли 1967 року було створено соціологічну групу при Болгарській академії наук [1, с. 62]. Таким чином, у 60-х роках ХХ ст. було проведено масштабні дослідження міста, села, молоді. Особливу увагу слід звернути на працю Н. Яхієла «Місто і село» [26], де автор, зокрема, розглядає міграцію сільської молоді до міст.

У 1980-х роках актуальності набули питання адаптації мігрантів до міського способу життя [1, с. 64]. Наразі дослідженням молоді в контексті загальних суспільних трансформацій займається Інститут вивчення суспільства і знань Болгарської академії наук.

На території колишньої Югославії в 1960-х роках було створено соціологічні центри майже в усіх союзних республіках. Крім того, 1963 року розпочав свою роботу Центр соціології села, міста і простору Інституту соціальних досліджень Загребського університету, де було організовано видання журналу «Соціологія села» [1, с. 222]. Знаковим явищем для тогочасної науки стало комплексне дослідження під керівництвом Й. Хрженяка, присвячене вивченню локальної общини і проведене в с. Ялжабет (Хорватія) 1962 року. У процесі роботи вивчалися економічні й соціальні зміни в структурі села, суспільна активність сільських жите-

лів, зокрема сільської молоді, тенденції зміни сім'ї, становище жінки в селі тощо [1, с. 223].

У 70-х роках ХХ ст. популярним у Болгарії стало вивчення молодіжного питання. Так, у 1971–1974 роках у серії праць Інституту суспільних наук «Молодь і суспільство» було опубліковано низку важливих досліджень під керівництвом М. Брочич [1, с. 223].

Після розпаду Югославії дослідження села та молоді продовжилися в наукових установах колишніх союзних республік. Сьогодні вони стосуються найактуальніших для кожної з країн аспектів.

Таким чином, дослідження сільської молоді в слов'янських країнах, базуючись на соціологічних школах 1960-х років, уміло адаптувалися до потреб часу і займаються розробками сучасних актуальних проблем, а фахові праці соціологів та етнологів використовуються для розробки державної молодіжної політики.

1. *Голенкова З. Т.* История социологической мысли в странах Центральной и Восточной Европы : учеб. пособ. / З. Т. Голенкова, Н. П. Нарбут. – М., 2003. – 235 с.

2. Грамадскі быт і культура сельскага насельніцтва Беларусі : монографія / В. К. Бандарчык, Л. І. Мінько, Г. І. Каспяровіч і інш. – Мінск : Наука і техника, 1993. – 256 с.

3. Динамика ценностных ориентаций молодежи в трансформирующемся обществе / Е. М. Бабосов, С. Е. Бабосов, Ю. М. Бубнов, В. А. Клименко, Т. Н. Яковук. – Минск, 2001. – 160 с.

4. *Зайончковская Ж. А.* Новоселы в городах (методы изучения приживаемости населения) / Ж. А. Зайончковская. – М. : Статистика, 1972. – 163 с.

5. *Касперович Г. И.* Миграция населения в города и этнические процессы (на материалах исследования городского населения БССР) / под ред. В. К. Бондарчика. – Минск : Наука и техника, 1985. – 149 с.

6. *Луков В. А.* Теории молодёжи: Междисциплинарный анализ : монография / А. В. Луков. – М. : «Канон+», РООИ «Реабилитация», 2012. – 528 с.

7. *Махачек Л.* Молодежь Словакии между модернизацией и постмодернизацией // Социология в странах Центральной и Восточной Европы /

авт. сост. З. Т. Голенкова, Н. П. Нарбут. – М. : РУДН, 2005. – С. 546–561.

8. Миграция населения Республики Беларусь : монография / М. И. Артюхин [и др.] ; под общ. ред. Г. М. Евелькина ; Ин-т социологии, Нац. акад. наук Беларуси. – Минск : Беларус. Наука, 2008. – 182 с.

9. Миграция сельского населения : монография / ред. Т. И. Заславская. – М. : Мысль, 1970.

10. Офіційний сайт Інституту мистецтвознавства, етнографії і фольклору ім. К. Кропиви НАН Білорусі [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.imef.basnet.by/>.

11. Прогнозирование социальных потребностей молодежи: Опыт социологического исследования : монография / отв. ред. И. В. Бестужев-Лада. – М. : ИСИ АН СССР, 1978.

12. *Ракова Л. В.* Быт и культура городской молодёжи : монография / Л. В. Ракова. – Минск : Наука и техника, 1989. – 127 с.

13. Русские: этносоциологические исследования / Ю. В. Арутюнян, Л. М. Дробижева, Л. В. Остапенко и др. ; Ин-т социологии РАН. – М. : Наука, 2011. – 190 с.

14. *Рывкина Р. В.* Образ жизни сельского населения : монография / Р. В. Рывкина. – Новосибирск : Наука, СО АН СССР, 1979.

15. Сак П. Чешская социология молодежи [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://www.insoma.cz/index.php?id=bookrus&d_1=book_3.
16. Социология в России : монография / ред. В. А. Ядов. – 2-е изд., перераб. и дополн. – М. : Издательство Института социологии РАН, 1998. – 696 с.
17. Социология молодежи : учебник / ред. проф. В. Т. Лисовский. – С.Пб. : Изд-во С.-Петербургского университета, 1996. – 460 с.
18. Староверов В. И. Социально-демографические проблемы деревни : монография / В. И. Староверов. – М. : Наука, 1975.
19. Староверов В. И. Сельская социология : монография / В. И. Староверов. – М., 2003. – 259 с.
20. Хагуров А. А. Социология российского села : монография / А. А. Хагуров. – М. : Институт социологии РАН, 2010. – 470 с.
21. Хаджийски И. Бит и душевност на нашия народ : монография / предговор и редакция на Ефрем Каранфилов. – София : Български писател, 1974.
22. Человеческий потенциал белорусской деревни / Р. А. Смирнова [и др.] ; Нац. акад. наук Беларуси, Ин-т социологии. – Минск : Беларус. Наука, 2009. – 376 с.
23. Этнические процессы и образ жизни: На материалах исследования населения городов БССР / [В. К. Бондарчик, И. Н. Браим, В. Н. Белявина и др.] ; ред. В. К. Бондарчик. – Минск : Наука и техника, 1980. – 280 с.
24. Ядов В. А. К вопросу о национальных особенностях модернизации российского общества [Электронный ресурс] // Официальный сайт ИС РАН. – 2010. – Режим доступа : <http://www.isras.ru/publ.html?id=1736>.
25. Яницкий О. Н. Социология города // Социология в России : монография / ред. В. А. Ядов. – М. : Издательство Института социологии РАН, 1998.
26. Яхвел Н. Город и деревня. Социологические аспекты / пер. с болг. – М. : Прогресс, 1968. – 271 с.
27. Bláha I. A. Sociologie sedláka a dělníka : Příspěvek k sociologii společen. Vrstev. – Praha : Orbis, 1925. – 194 s.
28. Blažek B. Venkovy – anamnéze, diagnóza, terapie. – Praha : ERA, 2004.
29. Blažek B. Venkov, města, média. – Praha : Sociologické nakladatelství, 2008.
30. Bukraba-Rylska I. Socjologia wsi polskiej. – Warszawa : WN PWN, 2008. – 579 s.
31. Fatyga B. Normalność i normalka. Próba zastosowania pojęcia normalności do badań młodzieży. – Warszawa : Instytut Stosowanych Nauk Społecznych UW. – 2001. – 378 s.
32. Lidé na venkově = Rural dwellers / [ed. Pavel Klvač ; texty a fotografie Barbora Bakošová ... et al.]. – Drnovice : Občanské sdružení Drnka, 2011. – 73 s. : portréty.
33. Majerova V., Herova I. Český venkov 2006: sociální mobilita a kvalita života venkovské populace. – Praha : Česká zemědělská univerzita, 2006. – Vyd. 1. – 127 s.
34. Meno, mesto, vec: urbánne plánovanie v sociológii mesta a prípad (post)socialistického Brna / Slavomíra Ferenčuhová. – Brno : MPÚ. – 2011.
35. Młodzież na wsi. Raport z badania [Электронный ресурс]. – Warszawa, 2011. – Режим доступа : http://stocznia.org.pl/www/images/pliki_do_podczepienia/raporty_publicacje/mlodziej_na_wsi_raport.pdf.
36. Sac P., Sakova K. Young People in the Czech Republic. – Prague, 2003. – 83 p.
37. Slepicka A. Venkov a/nebo město: lidé/sídla/krajina. – Praha : Svoboda, 1981. – Vyd. 1. – 367 s.
38. Wieś polska na tle ewolucji dziejowej. Wstęp do historii wsi w Polsce. – Warszawa, 1939.
39. Znanięcki F. Chłop polski w Europie i Ameryce. – Warszawa, 1976. – T. 1–5.